

Opis bibliograficzny: Paweł Pierściński, *Małe formy krajobrazowe*, Galeria Fotografiki, Kielce 1984, [s. nlb]

Uwagi: tekst nieedytowany

Słowa kluczowe: krajobraz, dokumentacja, kreacja

Tekst:

Krajobraz łądów budują formy podstawowe: płaszczyzna (pozioma lub nachylona pod niewielkim kątem do poziomu), wycinek walca (niecka o różnych krzywiznach i nachyleniach), stożek (czasem ścięty i zaokrąglony na wierzchołku), graniastosłup foremny lub nieforemny (czasem nieregularnie poświadczany na krawędziach i płaszczyznach). Formy takie możemy odczytać w każdym regionie. Czasem są one „zatarte”, „wygładzone” bądź „przytępione”, często też przenikają się urozmaicając strukturę krajobrazu. Charakter występowania, ilość i wielkość form terenowych nadają krainie geograficznej specyficzny wygląd. Różnorodność krajobrazu naturalnego powiększają procesy erozji wodnej, wietrzenia i zamarzania. W modelu geometrycznym powstają miejsca nieciągłości jak na przykład wąwozy, jary, doliny rzek. Rozmieszczenie i koncentracja tych form wpływa na wygląd podregionów geograficznych na równi z pokryciem krajobrazu szatą roślinną (lasy, stepy, uprawy rolne) oraz z zabudową i z trasami komunikacyjnymi.

W zależności od konstrukcji wyróżniamy typy krajobrazu: nizina, wyżyna, góry. W każdym przypadku typ krajobrazu bywa określony przewagą małych form krajobrazowych (MFK) budujących zrąb konstrukcyjny krainy:

- na nizinach – płaszczyzna (pozioma lub nieznacznie nachylona),
- na wyżynach – wzgórze (stożek lub graniastosłup ścięty),
- w górach – góra (stożek lub graniastosłup o zniekształconych krawędziach).

2.

Pokrycie naturalne (istniejące bądź zaprogramowane przez człowieka) wypełnia zasadniczą konstrukcję krajobrazu zespołem MFK jednoznacznie charakteryzującym

odrębność krainy geograficznej. W regionach lub regionach lub podregionach występują jednorodne zestawienia form. Mogą one funkcjonować:

- na zasadzie harmonii. W pejzażu zbudowanym z takich samych, zbliżonych do siebie kształtem, wykresem, przebiegiem linii, układem płaszczyzn, pokryciem roślinnym, lecz nigdy nie jednakowych form,
- na zasadzie kontrastu. Odosobnione MFK występują wtopione w pejzaż jednorodny zbudowany z innego zespołu form,
- na zasadzie współwystępowania (najczęstszy przypadek).

W pejzażu niejednorodnym MFK występują w najrozmaitszych (trudnych do przewidzenia) sąsiedztwach i koncentracjach, tworząc skomplikowane zespoły. Miejsca nieciągłości pejzażu posiadają nietypowe zestawy form.

3.

W naturze nadzwyczaj rzadko występuje krajobraz jednorodny, w którym obserwujemy zespoły MFK charakteryzujące jednoznacznie jego model. Najczęściej regiony o różnych typach budowy „przenikają się”, ich struktury konstrukcyjne nakładają się, a zespoły drobnych form ulegają przemieszczaniu. Partie styku krajobrazów, p o g r a n i c z a k r a j o b r a z o w e, są terenem występowania szczególnie interesujących form i struktur, a przez to stają się ciekawym terenem eksploracji artystycznych. Na przykład uskoki tektoniczne, pejzaż przedgórza, a także brzegi i krawędzie doliny, tj. miejsca, gdzie koryto rzeki wcina się w teren równiny. A także miejsca zetknięcia różnych typów pokrycia krajobrazu (las i tereny rolnicze, tereny rolnicze i obszary przemysłowe itp.).

Wyróżniamy obszary, gdzie dominują zespoły MFK wypełniające pejzaż rytmem powtarzanych form podstawowych. Krajobrazy takie wywołują przeżycia artystyczne: uspokajają i zarazem wzruszają widza. Swoisty porządek natury przykuwa uwagę i zdumiewa. W jednolitej przestrzeni tym silniej uwypuklają się (jakby przypadkowo osadzone) odosobnione formy. Szczególne i występujące w szczególnych warunkach MFK przybliżają krajobraz do psychiki obserwatora, określają jego humanistyczne wartości, „uczułowiczają” pejzaż. Odszukanie takiej formy można porównać do spotkania bliskiej osoby.

4.

Różnorodność form krajobrazu wywołuje chęć ich rozpoznania i zbadania w celu stworzenia fotograficznej rekonstrukcji przestrzeni. Spośród różnych sposobów uporządkowania elementów krajobrazu poza nazwaniem ich kształtów, nasuwa się potrzeba

określenia ich hierarchii ważności, a co za tym idzie, ustalenia wzajemnych proporcji wymiarów bezwzględnych i stosunków względnych wymiarów jednostek budujących przestrzeń fizyczną powierzchni ziemi. Próba praktycznego rozpracowania problemu nie daje wystarczających odpowiedzi, również rozważania teoretyczne przynoszą wyniki niezadowalające. Nie można stworzyć jednoznacznej definicji wymiarów MFK.

Większe przestrzenie krajobrazu zbudowane są z małych form. Twierdzenie brzmi jak truizm, lecz praktyczne rozwinięcie tezy dostarcza nowych niewiadomych. W szczególności zaniepokojenie budzi relatywność skali wielkości. Oceniając krajobraz empirycznie można polegać na własnym wyczuciu odległości, wielkości i skali. Osąd taki jest obciążony błędami subiektywnymi i do takich samych błędnych wniosków prowadzi. Wobec braku obiektywnego miernika wielkości form terenowych w naturze można rozpatrywać je w odniesieniu do proporcji ciała ludzkiego.

Opisana sytuacja ulega dodatkowej komplikacji, gdy obraz form terenowych ulegnie przekształceniu zgodnie z prawami centralnej perspektywy liniowej na fotografii. Mała forma terenowa często odwzorowana zostaje w formie dużego przedmiotu, zajmującego poważny procent powierzchni zdjęcia, przez co staje się formą wielką na płaszczyźnie obrazu. (Opisane zjawisko jest prawdziwe również w odwrotnym kierunku). Na przykład obraz wyoranej przez rolnika grudy ziemi może stać się na zdjęciu większy — a przez to ważniejszy — od potężnego łańcucha górskiego zwieńczającego horyzont. Rodzi się pytanie, gdzie prawda fotograficznej dokumentacji. Prawdę może odczytać widz lub naukowiec zapoznany z zasadami tworzenia rzutów jednokładnych. Dla artysty ważna jest znajomość deformacji przestrzeni, a w szczególności jej praktyczne wykorzystanie przy tworzeniu obrazów.

5.

Forma wyrwana z kontekstu jest formą czystą, natomiast ta sama forma osadzona w krajobrazie zyskuje wymiar autentyczny, a w niektórych wypadkach nawet symboliczny.

Temat główny „fotografuje się sam”, natomiast twórca wybiera jedną (z nieskończonej ilości) możliwość jego interpretacji. Modyfikacja formy podstawowej w wielu przypadkach nie jest możliwa, ani nawet celowa. Fotograf organizuje akcesoria i tło, wydobywając z niego elementy współbrzmiające z tematem, tworzące nastrój, znaczące. Wkład pracy twórczej może być tak duży, że temat główny staje się tematem ubocznym, a jego miejsce zajmuje MFK. Często stanowi ona odniesienie do istoty fotografowanego pejzażu, zawsze zależy od kontekstu kulturowego i wyraża modę epoki.

Twórca funkcjonuje na styku krajobrazu naturalnego i kulturowego, co powoduje dwojaką formę przeżywania i wypowiedzania świata. Artysta może opisać swoje środowisko (dokumentacja), lub wyrazić je poprzez niedopowiedzenie, aluzję, symbole, włączając w proces odbioru wyobraźnię odbiorcy (kreacja). W wyniku drugiej postawy stworzony krajobraz staje się symbolem charakteryzującym stan umysłowy oraz upodobania epoki. Odczytanie i wzbogacenie krajobrazu odbywa się w tym przypadku poprzez wyłowienie drobnego elementu i eksponowanie szczegółu znaczącego nowy stosunek człowieka do świata. Ilość MFK gwarantuje nieskończenie wiele możliwości przeżywania i opisywania krajobrazów

6.

Małe Formy Krajobrazowe mają właściwość przyciągania uwagi obserwatora w stopniu o wiele większym niż cały krajobraz. Wiedzę o tym prostym prawie funkcjonowania wzroku i umysłu ludzkiego artyści stosowali od najdawniejszych czasów. Do zdobienia produktów codziennego użytku wykorzystywano stylizowane formy występujące w krajobrazie (np. wyrys płatków kwiatów polnych), w malarstwie znakiem krajobrazu była roślina lub jej powiększony fragment (cytowana szczególnie dokładnie przez mistrzów średniowiecza), z lubością również twórcy stosują sztafaż (człowiek, zwierzę) wiążący uwagę widza i wywołujący zwiększone zainteresowanie tematem głównym (w tym wypadku krajobrazem).

7.

Porządek występowania MFK. Nikogo nie razi tradycyjnie uznane sąsiedztwo poszczególnych partii krajobrazu. Ściana lasu styka się z przestrzenią rolniczą upraw, łąk czy nieużytków. Ten typ naturalnego występowania MFK został powszechnie zaakceptowany w procesie historycznego przystosowania człowieka do życia w środowisku przyrodniczym.

W zasadzie każdy rodzaj ingerencji człowieka w strukturę naturalnego krajobrazu można zaakceptować jako porządek naturalny. Proces taki wymaga często okresu akomodacji trwającego wiele pokoleń (np. typ pejzażu rolniczego nie był znany w epoce myśliwego i pasterza, obecnie jest traktowany jako naturalny). Każdy byt, w tym także twarz krajobrazu, jest dobry, a nawet więcej: potrzebny. Każdy typ krajobrazu może przynieść wartości estetyczne i każdy wygląd fizycznej przestrzeni przebywania człowieka może wywołać jednakie wzruszenia jego mieszkańców. Odrębnym zagadnieniem jest przydatność krajobrazu przemysłowego do trwania i rozwoju życia biologicznego.

8.

Zagadnienie MFK wiąże uwagę wielu twórców – pejzażystów, którzy intuicyjnie wyczuwają istnienie problemu nie tylko w stosunku do krajobrazu. Reportaż, portret, dokumentacja socjologiczna czy scena rodzajowa bywają z reguły osadzone w krajobrazie naturalnym (leśnym, rolniczym) bądź zurbanizowanym i w zasadzie podlegają wszystkim uwagom dotyczącym funkcjonowania MFK. Wydobyty na pierwszy plan szczegół czy fragment określają nastrój bohaterów, umiejscawiają akcję, definiują zdarzenie, wzbogacając je o ziemskie (czy środowiskowe) odniesienia.

9.

Krajobraz rolniczy zbudowany jest z niewielkiej liczby elementów podstawowych występujących w rozmaitych proporcjach, układach i związkach. Często krajobraz zawiera piękne elementy MFK, które „gubią się” w przeładowanym wnętrzu krajobrazu, znikają w natłoku przypadkowo zestawionych form. Taki krajobraz „nie trafia” do obserwatora poszukującego w otaczającym świecie porządku, prostoty i piękna.

W Górach Świętokrzyskich MFK tworzą zespoły harmonijne i zharmonizowane, dopasowane proporcjonalnymi zestawieniami do skali krajobrazu. Prostota, porządek i logika ich występowania oraz różnorodność kształtów i zestawień form budujących świętokrzyskie przestrzenie określają niezrównane piękno plastyczne krainy.

Dominuje szachownica pól wypełniająca drobnym wzorem zgeometryzowanych form połącenie dolin i zbocza pagórów. Szczyty wzniesień porastają lasy, zaś kępy drzew wyznaczają przebieg cieków wodnych i tras komunikacyjnych (wraz z rozciągającą się wzdłuż nich zabudową). Rozległe przestrzenie zbudowane są z uporządkowanych pasm polnej szachownicy przekładanej warstwami zadrzewień. W niewielkich wnętrzach krajobrazu układy małych form przywołują skojarzenia antropomorficzne. Elegancję obłych kształtów i rytmiczność powtarzania form można porównać z falowaniem wody lub z płynnością linii muzycznej.

Autor podejmował wielokrotnie próbę opisu krajobrazu Ziemi Kieleckiej (por. bibliografia i zestawienie wystaw). Prezentowana wystawa stanowi próbę odczytania i zbadania charakteru, zakresu i częstotliwości występowania MAŁYCH FORM KRAJOBRAZOWYCH w pejzażu Gór Świętokrzyskich.